

הסכמת ה' לקל וחומר של משה

ה, כז-כח שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהֱלֵיכֶם: וְאַתָּה פֹּה עֹמֵד עֹמְדִי

בין 'שלושת הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו' (שבת פז, א) מונים חז"ל ש'פירש מן האשה'. וזה לשונם:

ו'פירש מן האשה [רש"י: לגמרי לאחר מתן תורה. מיד משפירש עם חבריו, שוב לא חזר לתשמיש]. מאי דריש? נשא קל וחומר בעצמו, אמר, ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהם אלא שעה אחת, וקבע להם זמן [רש"י: אימתי ידבר עמהם], אמרה תורה "הָיוּ נְכִיִּים וְגו' אֶל-תִּגְשׁוּ" [רש"י: ופירשו מנשותיהם], אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן [רש"י: לדיבורו, שאוכל לפרוש קודם לכן] על אחת כמה וכמה. ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו? דכתיב (דברים ה, כו) "לֵךְ אָמַר לָהֶם, שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהֱלֵיכֶם" [רש"י: להתיר נשותיכם לתשמיש שאסרתי לכם], וכתיב בתריה (שם שם פסוק כח) "וְאַתָּה פֹּה עֹמֵד עֹמְדִי".

ומקשים התוספות (ד"ה ומה ישראל וכו'): ואם תאמר, מאי קאמר שפירש מדעתו, דאורייתא הוא, דקל וחומר ניתן לידרש! (עכ"ל). כלומר, וכי כל אימת שלומדים קל וחומר צריכים לקבל את אישורו ואישורו והסכמתו של הקב"ה?! אתמהא!

נראה שהפירוש הפשוט בדברי הגמרא הוא, שהמחשבה ללמוד את הקל וחומר, מבית מדרשו של משה יצאה. נכון הדבר שלקל וחומר יש תוקף דאורייתא, אבל, כידוע ייתכן והקל וחומר יידחה (פירכא) על ידי סברה מחד גיסא (כלומר שהקל אינו כה קל או החמור אינו כה חמור) או על ידי "תלמוד לומר" מאידך גיסא, דהינו מקרא מלא השולל את הקל וחומר, אע"פ שבדיני קל וחומר הוא תקף ומוצדק. לפי זה יהיה הפירוש הפשוט בגמרא שמשה הציע את לימוד הקל וחומר, אותו קל וחומר ומסקנתו שלא למד ממנו יתברך. והקב"ה "הסכים", כלומר אישר שלא רק שאין בעיה לימודית בקל וחומר, אלא שאין "תלמוד לומר" אשר ישמש כדחיית הקו"ח.

יצויין כי בשלב זה של קבלת התורה, הכתוב היחיד שהיה למשה היה אולי

"המגילה" הראשונה מבראשית ועד למתן תורה. לפי זה רוב הכתוב של התורה, ממנו אפשר היה למצוא אולי "תלמוד לומר" לקו"ח, אינו ידוע למשה. לכן הצעתו היתה 'מעצמו'. אולם היה צורך ב'הסכים הקב"ה', כי הוא ורק הוא יתברך יודע על 'הכתובים' האמורים להיות מוכתבים למשה בהמשך נתינת ה"מגילות" הבאות. 'וזה אמת וברור כי כל התורה כולה מ"פְּרָאשִׁית" עד "לְעֵינֵי כָּל-יִשְׂרָאֵל" הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה' (רמב"ן, הקדמה לתורה). הכתבה זאת נעשתה בשלוש 'תחנות' מרכזיות, הלא המה: הר סיני (עד פרשת משפטים), אהל מועד (חומש ויקרא) וערבות מואב (במדבר – דברים). זאת לעומת תורה שבעל פה אשר ניתנה, כלליה, דקדוקיה ופרטיה מסיני. מכאן שמבחינה היסטורית, תורה שבעל פה קדמה לתורה שבכתב, ואכמ"ל בזה.

אולם בין בעלי התוספות, מצינו אצל רבינו תם שיטה אחרת לגמרי בהבנת ה'מעצמו' של משה רבינו. וזה לשונו בספר הישר (סימן רסח):

רבי עקיבא אומר, שלושה דברים עשה משה מדעתו וכו' פירש מן האשה, כיון שצוה הקב"ה לפרוש מן האשה נתן דעתו שלא לשוב אליה עוד מדעתו. פירושו, שנתן בדעתו לדרוש קל וחומר קודם שנאמר לו בסיני. "והסכים הקב"ה על ידו" - לדרוש כמותו, עכ"ל.

עולם גדול של לימוד חדש פותח לפנינו רבינו תם. אין הכוונה בדברי חז"ל ('מדעתו והסכים') שהקב"ה הסכים לתוכן דברי משה הנלמד על פי קל וחומר, שהיא מידה אשר כבר קיבל בסיני, מה שחז"ל אמרו הוא שהקב"ה טרם לימד את משה רבינו שקו"ח הוא אחת מן המידות שהתורה תיירש בהן (דייקנו 'תיירש' ולא 'נדרשת', שהרי בשלב זה של קבלת תורה אין זה בכלל ברור כמה ומהן המידות שבהן תיירש התורה, כלומר, יירש הכתוב). הרי לפי מספר ה'מגילות' שהקב"ה יכתוב למשה, כך ייקבע סופית מספר המידות אשר באמצעותן יירש הכתוב, כחלק מהותי מנצחיות התורה. אילו היה נגמר הכתוב של התורה ב"אֵלֶּה הַמִּצְוֹת" של סוף חומש ויקרא (עליו דרשו חז"ל ש'אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה'), יש להניח שמספר המידות היה שונה מי"ג, ואולי גם תוכן המידות היה שונה. נכון הדבר שכל הטכסט של חמשה חומשי תורה הגיע מפיו יתברך אל אוזן משה, אולם לא כמו תורה שבעל פה (כלליה

דקדוקיה ופרטיה מסיני) בעניינה של תורה שבכתב היא אשר ניתנה 'מגילה מגילה' (גיטין ס, א). אפשר להצביע על לפחות שלוש 'מגילות', הלא הן (א) מגילת סיני (מבראשית עד אחר מתן תורה והקמת המשכן בסוף ספר שמות, (ב) מגילת אהל מועד, היא חומש ויקרא תורת כהנים, (ג) מגילת חומש דברים בעלת אופי מיוחד כ"ספר תורת משה" (עיין בזה בפרשת דברים בארוכה). למגילת אהל מועד יש לצרף את חומש במדבר, אשר לשיטת הרמב"ן (הקדמה לחומש במדבר) היא מעין חומש של השלמות לחומשים שמות – ויקרא (נציין כי למאן דאמר (גיטין ס, א) ש'תורה חתומה ניתנה' יוצא (לפי הגדרת רש"י שם) ששום דבר מתורה שבכתב לא נכתב עד לתקופת ערבות מואב. יסוד זה (שלכולי עלמא תורה שבעל פה קדמה לתורה שבכתב) מקבל ביאור לימודי-חינוכי בהקדמה של הרש"ר הירש זצ"ל בהקדמתו לפרשת משפטים – עיין שם נועם לשונו).

וראו נא דבר פלא! דוקא הקל וחומר היא מידה שחז"ל ראו שהיא כתובה בתורה שבכתב, ומקורה בחומש במדבר (יב, יד) בסוגית "וַתִּדְבַּר מֶרְיָם וְאַהֲרֹן", בבא קמא כח, א, תניא: מנין לקל וחומר מן התורה, שנאמר "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה וְאַבְיָהָהּ יִרְקַבְּ בְּפִנְיָהּ, הֲלֹא תִפְלֵם שְׂבַעַת יָמִים" – קל וחומר לשכינה יד יום, וכאן דיו לבא מן הדין להיות כנידון (עכ"ל). מקור זה ללימוד קל וחומר רחוק שני חומשים שלמים מפרשת מתן תורה, שם כבר יישם משה רבינו את הקל וחומר. זאת ועוד! "הסכים הקב"ה" כתוב לא בחומש שמות, אלא דוקא בפרשת ואתחנן אחרי הכתוב (בחומש במדבר) אשר ממנו לומדים מדאורייתא כי קל וחומר תקף כמידה שהתורה נדרשת בה. זאת ועוד! הקב"ה לימד שאפשר ללמוד את התורה על ידי קו"ח, דוקא בזיקה לאותו סיפור אשר בו היה ערעור על מעמדו המיוחד והייחודי של אדון הנביאים. דוקא במסגרת סיפור המאורע ההוא מנסחת התורה את הניסוח, אשר באמצעותו מבדילים בין משה ובין שאר כל הנביאים מראשית האנושות עד אחרית הימים, והוא: "פָּה אֶל־פֶּה אֲדַבֵּר־בוֹ". זהו כאילו אמר ה' אל אהרן ומרים אשר ערערו על מעמדו של משה – 'ראו נא מי זה משה! הרי הוא זכה לחדש מידה אשר באמצעותה ניתן מעתה לדרוש את כל התורה כולה. אתם, הרי, לא יכלתם לדעת את סיבת פרישתו מאשתו, משום שאין בכוחכם לחדש מידות שתורתית תידרש בהן! לפי זה מובן המשך הגמרא בשבת: ואית דאמרי "פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֵּר־בוֹ". כלומר,

ההסכמה לחידוש משה היא בעצם הסיפור "וַתִּדְבַר מֶרְיָם וְאַהֲרֹן", כי שם הקב"ה בעצמו לימד הלכה על ידי קל וחומר.

ובלי שראה את ספר הישר, כיוון לדעתו הגאון רבי מאיר פוזנר בהקדמה שכתב לפירושו 'בית מאיר' על שולחן ערוך אבן העזר, וזה לשונו:

ובתוך כדי דיבור אמר אבי מורי, מה קשה לתוספות [שהבאנו לעיל]:
ואם תאמר מאי קאמר שפירש מדעתו, דאורייתא היא, דקל וחומר ניתן לדרוש!], הא ראיתי בתורת כהנים [כלומר בהקדמה לתורת כהנים, שם מונים ומפרשים את כל י"ג המידות שהתורה נדרשת בהן]: מדין קל וחומר כיצד? "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאַבְיָהָ יִרְקַ יִרְקַ בְּפִנְיָהּ, הֲלֹא תִפְלֹם שְׂבַעַת יָמִים", קל וחומר לשכינה י"ד יום. והביא המידת אהרן: פירוש רש"י 'מקל וחומר כיצד' - מנין שהתורה ניתנת לידרש בקל וחומר, עכ"ל רש"י. הרי שטרם שנאמר זה [הלימוד של "וְאַבְיָהָ יִרְקַ יִרְקַ בְּפִנְיָהּ"] לא ידענו שהתורה ניתנת להידרש בקל וחומר. נמצא כשפירש מן האשה ושבר את הלוחות [שגם זאת עשה על ידי לימוד קל וחומר] שהיה שנה מקודם [כלומר, שנה לפני פרשת "וַתִּדְבַר מֶרְיָם וְאַהֲרֹן"] היה משה רבינו דן הקל וחומר מדעת עצמו, והיינו (בלשון חז"ל) "מדעתו", עכ"ל בעל בית מאיר.

כלומר, שאלת התורת כהנים 'מדין קל וחומר כיצד' אינה באה להדגים לנו כיצד אפשר ללמוד קל וחומר, אלא פירוש ה'כיצד' הוא, מנין לומדים מן התורה שאפשר לדרוש אותה על ידי קל וחומר.

ובעקבות רבינו תם ורבי מאיר פוזנר מפרש המשך חכמה (ויקרא י, טז ד"ה והנה שורף) את התשובה של משה רבינו להסברו של אהרן אחיו בשאלת (פסוק יז) "מִדּוּעַ לֹא-אֶכְלְתֶם אֶת-הַחֹטְאֹת בְּמָקוֹם הַקֹּדֶשׁ"?! (פסוק יח) "אֲכֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בְּקֹדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי". ותשובת אהרן לא בוששה לבוא (פסוק יט) "הֲיֵן הַיּוֹם הַקְּרִיבֹו אֶת-חֹטְאֹתֵם וְאֶת-עֲלֹתֵם לְפָנַי ה' וַתִּקְרָאנָה אֹתִי כְּאֵלֹהִים, וְאֶכְלְתִי חֹטְאֹת הַיּוֹם הַיּוֹם בְּעֵינַי ה'?! והודיית משה "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטֹב בְּעֵינָיו" [רש"י: הודה ולא בוש לומר לא שמעתי (בין אם נפרש "בוש" מלשון בוש, בין אם נפרש מלשון "בושש")]. וזה לשון ה'משך חכמה':

ומנא יליף? [אהרן שאסור היה לו לאכול מן החטאת באנינות] מקל וחומר דמעשר ["לא-אֶכְלְתִי כְּאֵנִי מִמֶּנּוּ"]. וזה שאמר (פסוק כ)

"וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיֵּיטֵב בְּעֵינָיו", על דרך (משלי כג, טו) "בְּנֵי אִם-חָכָם לִבָּהּ, יִשְׁמַח לְבִי גַם-אֲנִי". דמיתת קל וחומר היה משה הראשון שדן קל וחומר מעצמו, 'מה ישראל... אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי ואינו קובע לי זמן, על אחת כמה וכמה', עכ"ל המשך חכמה.

כלומר, תשובת אהרן, והצדקת מעשיו, הבנויות על לימוד קל וחומר, מצאו חן ("וַיֵּיטֵב") בעיני משה, דוקא משום שהוא זה אשר חידש את האפשרות לדרוש תורה על ידי קל וחומר. לפי זה אולי אפשר לפרש ("וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיֵּיטֵב בְּעֵינָיו") לא שמשה הסכים לדברי אהרן, אלא שמשה אף נהנה מדבריו אל אחיו! (אין כאן המקום לדון בשאלה כיצד למד אהרן קל וחומר מאיסור אכילת מעשר שני באנינות הכתוב לראשונה מפסוק בחומש דברים (כו, יב), כאשר לכולי עלמא טכסט זה לא היה עדין אצל משה ובני ישראל).

(בפרשת יתרו עסקנו בסוגית 'הוסיף יום אחד מדעתו', ובפרשת וזאת הברכה עסקנו בסוגית 'שבר את הלוחות' - אלו הם שלושת הדברים שעשה משה מדעתו והסככים הקב"ה עמו - שבת פז, א).